

21

TERENY POGÓRNICZE NA OBSZARZE GMINY GLIWICE – STUDIUM PRZYPADKU

21.1 WSTĘP

Problem zagospodarowania terenów pogórnich to problem nie tylko gminy Gliwice, ale całego województwa śląskiego. Duża liczba terenów przemysłowych w tym rejonie jest efektem wieloletniej działalności kopalń węgla kamiennego, które w ostatnich kilkunastu latach zaczęły chylić się ku upadkowi. Tereny te często pozostają we własności kopalń i Skarbu Państwa, które to nie znajdując wystarczających środków finansowych i inwestorów, a także napotykając problemy wynikające z braku odpowiednich regulacji prawnych, pozostawiają je samym sobie. Oczywiście nie trudno znaleźć również przykłady terenów w pełni zrewitalizowanych, które są świetną reklamą dla regionu i potwierdzeniem, że inwestowanie w rewitalizację terenów przemysłowych jest opłacalne nie tylko dla ich właścicieli i inwestorów, ale także dla lokalnej ludności. W samej gminie Gliwice znajdziemy kilka naprawdę interesujących przykładów rewitalizacji obszarów, które wcześniej należały do przemysłu wydobywczego. Ciągłe jednak pozostaje wiele niewykorzystanych możliwości oraz terenów pogórnich, na których albo te działania nie zostały w ogóle podjęte, albo podjęte działania nie przyniosły oczekiwanych efektów.

W dzisiejszych czasach, kiedy świadomość władz i społeczeństwa w zakresie zagospodarowania terenów przemysłowych wzrasta; kiedy lokalna ludność widzi realne efekty podejmowanych działań i czerpie z nich korzyści, trudno się nie zgodzić, że nie warto dążyć do rewitalizacji obiektów pogórnich. Faktem jest, iż ciągle brakuje odpowiednich regulacji prawnych i narzędzi, które pozwoliłyby działać samorządom w sposób bardziej efektywny. Pojawia się natomiast coraz więcej baz wiedzy na temat zdegradowanych terenów pogórnich, powstają publikacje dotyczące szans i zagrożeń czy możliwości wykorzystania innowacyjnych narzędzi, pomocnych w zarządzaniu ich rewitalizacją [3].

Istotnym i często pojawiającym się w niniejszym artykule terminem jest rewitalizacja, zasadne zatem wydaje się jego wyjaśnienie. Rewitalizacja rozumiana jest tu jako szereg działań mających na celu nadanie terenom zdegradowanym (np. działalnością górniczą) nowej wartości, znalezienie nowego zastosowania. Działania prowadzone w ramach rewitalizacji terenów pogórnich obejmują działania

rekultywacyjne oraz wszelkie działania zmierzające do nadania tym terenom nowych funkcji. W literaturze można się spotkać również z pojęciem zrównoważonej rewitalizacji, która rozumiana jest jako działania rewitalizacyjne mające na uwadze nie tylko dobro przyszłych pokoleń i względy ekonomiczne, ale także względy środowiskowe, akceptację lokalnej społeczności, czy specyficzne uwarunkowania danego obszaru [1].

Czynniki te mają istotny wpływ na podejmowane przez właścicieli terenów pogórnich decyzje o ich ponownym zagospodarowaniu. Jednak czy zawsze należy dążyć do rewitalizacji tych terenów? W niniejszym artykule autorzy pragną pokazać, iż rewitalizacja nie zawsze jest słusznym rozwiązaniem. Opisane w artykule tereny pogórnice znajdujące się w powiecie gliwickim, przedstawiają trzy różne odsłony działań rewitalizacyjnych. Ocena tych terenów – aktualnego stanu znajdujących się na nich obiektów oraz pobliskiej infrastruktury i zabudowań, pozwoliła autorom na wyznaczenie działań, które mogłyby zostać podjęte w przyszłości w celu ich ponownego zagospodarowania. Należy mieć jednak na uwadze, że działania te winny być poprzedzone konsultacjami społecznymi, które pozwolą zweryfikować ich zasadność i uszczegółwić planowane inwestycje.

21.2 WYBRANE TERENY POGÓRNICZE

Działalność górnicza na terenie Gliwic rozpoczęła się stosunkowo późno ze względu na dużą głębokość występujących pokładów węgla. Wydobywanie zapoczątkowano w dzisiejszej dzielnicy Sośnica w połowie XIX wieku. Na przestrzeni dwóch stuleci na obszarze funkcjonowały dwie kopalnie: „Gliwice” oraz „Sośnica” podzielona na ruch wschodni i zachodni. W roku 1997 zdecydowano o likwidacji pola „Wschód” KWK „Sośnica”, pozostawiając „Zachód”, które istnieje do dziś. Na skutek trudnej sytuacji ekonomicznej w roku 2000 zamknięto KWK „Gliwice”, której główne obiekty powierzchniowe znajdowały się przy ul. Bojkowskiej. Dawna cechownia zakładu oraz część obiektów powierzchniowych została wykorzystana przez miasto, głównie na cele edukacyjne, oraz przez przedsiębiorstwa z branży IT. Jest to często prezentowany przykład udanej rewitalizacji obszarów pogórnich na terenie Górnego Śląska. W skład KWK „Gliwice” wchodziły ponadto szyby wentylacyjne położone peryferyjnie w Wójtowej Wsi, w polu „Ostropa” oraz „Łabędy”. Teren po tym ostatnim został wykorzystany na potrzeby przedsiębiorstwa branży logistycznej [2, 4]. W niniejszym artykule opisano obszary pogórnice leżące w rejonie pierwszych dwóch szybów peryferyjnych KWK „Gliwice” oraz infrastrukturę pola „Wschód” KWK „Sośnica”.

21.2.1 Teren pogórnicy „Szyb Ostropa”

Dawny rejon szybu wentylacyjnego w polu wydobywczym „Ostropa” KWK „Gliwice” znajduje się na ul. Ciesielskiej w Gliwicach. Około 800 metrów od obiektu znajduje się zwałowisko odpadów pogórnich, do którego niegdyś prowadził tor kolejki wąskotorowej – znaczący dystans pozwala na osobne traktowanie omawianych terenów. Likwidacja szybu w polu wydobywczym rozpoczęła się na początku lat 90-

tych, wyburzono wtedy wieżę szybową, a na terenie kopalni pozostawiono liczne obiekty kubaturowe (rys. 21.1, 21.2, 21.3).

Rys. 21.1 Teren „Szybu Ostropa” – widok od frontu

Źródło: zdjęcie M. Stępień.

Rys. 21.11 Teren „Szybu Ostropa” – pozostawiony na terenie złom

Źródło: zdjęcie M. Stępień.

Rys. 21.12 Teren „Szybu Ostropa” – jeden z pozostawionych budynków

Źródło: zdjęcie M. Stępień.

21.2.2 Teren pogórnicy „Szyb Wójtowa Wieś”

Szyb zjazdowo-materiałowo-wydechowy „Wójtowa Wieś” znajdował się na ul. Ku Dołom w otoczeniu ogródków działkowych oraz pól uprawnych (rys. 21.4). Jedynymi pozostałościami infrastruktury kopalnianej jest korek szybowy znajdujący się na rozległej łące (rys. 21.5).

Rys. 21.13 Teren „Szybu Wójtowa Wieś” – widok na łąkę

Źródło: zdjęcie K. Kurus.

Rys. 21.14 Teren „Szybu Wójtowa Wieś” – korek szybowy

Źródło: zdjęcie K. Kurus.

21.2.3 Teren pogórnicy „Sośnica wschód”

Dawny zakład górniczy znajdował się przy ul. Władysława Sikorskiego na granicy Gliwic i Zabrze. W latach 1996-1997 zasypano szyb „I” i „II”, wyburzono wieże, budynki nadszybia i obiekty płuczki oraz zdemontowano układ torowy. W budynku nadszybia mieszczą się firmy handlowo-usługowe (rys. 21.6), a na terenie dawnych placów materiałowych działa dziś przedsiębiorstwo budowlane – pozostały teren jest niezagospodarowany (rys. 21.7, 21.8).

Rys. 21.15 Teren „Sośnica Wschód” – główny budynek

Źródło: zdjęcie M. Stępień.

Rys. 21.16 Teren „Sośnica Wschód” – widok z tyłu terenu dawnej kopalni

Źródło: zdjęcie K. Kuras.

Rys. 21.17 Teren "Sośnica Wschód" - widok na pusty teren po dawnych bocznicy kolejowej

Źródło: zdjęcie K. Kuras.

Ocena wybranych terenów pogórnich w gminie Gliwice została przeprowadzona na podstawie kryteriów zawartych w formularzu znajdującym się w poniższej tabeli (tabela 21.1). Zebrane w formularzu informacje posłużyły do wskazania propozycji przyszłych działań, które według autorów powinny zostać przeprowadzone na analizowanych terenach.

Tabela 21.1 Charakterystyka wybranych terenów pogórnich

Nazwa terenu		„Szyb Ostropa”	„Szyb Wójtowa Wieś”	„Sośnica Wschód”
Lokalizacja		ul. Ciesielska, zachodnie Gliwice	ul. Ku Dołom, południowo-zachodnie Gliwice	ul. Władysława Sikorskiego, wschodnie Gliwice
Powierzchnia		4,5 ha	1 ha	12,5 ha
Struktura własności		100% Skarb Państwa	100% gmina	100% Skarb Państwa
Status prawny terenu		uregulowany	uregulowany	uregulowany
Podjęte działania		likwidacja szybu, wyburzenie części budynków	wyburzenie budynków, likwidacja szybu, niwelacja terenu	wyburzenie części budynków, likwidacja szybów, płuczki, likwidacja bocznicy kolejowej
Media	Energia elektryczna	tak	tak	tak
	Woda i kanalizacja	tak	tak	tak
	Gaz i CO	nie	nie	tak
	Sieć telekomunikacyjna	tak	tak	tak
Rodzaj i stan zabudowy terenu		zabudowa rozproszona, wielokondygnacyjna, część z budynków opuszczona (w złym stanie technicznym), komin kotłowni (ok 64 m wysokości), plac parkingowy	korek szybowy (średnica ok. 6 m), brak zabudowy	zabudowa zwarta, wielokondygnacyjna, place parkingowe
Obecność odpadów		duża ilość złomu, szkła, możliwe odpady niebezpieczne, dzikie wysypisko	brak	dzikie wysypisko, odpady przemysłowe
Dojazd do terenu		utrudniony, wąskie uliczki, droga asfaltowa w złym stanie, płyty betonowe	trudny, wąskie drogi, częściowo droga gruntowa	bramy wjazdowe znajdują się przy głównej drodze
Najbliższa linia kolejowa (odległość w km)		4,5 km	4 km	przylega
Najbliższa droga główna (odległość w km)		1 km, autostrada A4	1 km, droga wojewódzka 408	przylega, droga gminna; 400 m, DTŚ
Wewnętrzny układ komunikacyjny		drogi gruntowe	brak	drogi asfaltowe
Obecne formy użytkowania terenu		działalność usługowo-produkcyjna	teren zielony, łąka	działalność usługowo-handlowa

Charakterystyka otoczenia (roślinność, bliska zabudowa)	w pobliżu: pola, tereny leśne, zwarta zabudowa jednorodzinna, działalność usługowa; roślinność ruderalna	w pobliżu: zabudowa jednorodzinna, ogródki działkowe, pola uprawne, teren wojskowy; roślinność trawiasta	W pobliżu: działalność usługowa, szkoła, łąki, tereny leśny, tereny kolejowe; roślinność ruderalna
Atrakcyjność terenu	brak	teren atrakcyjny krajobrazowo	atrakcyjne położenie terenu
Stopień zagrożenia środowiskowego	średni	mały	średni
Dokument określający przyszłe zagospodarowanie	miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice	miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice	miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice
Obecne koncepcje zagospodarowania terenu	działalność usługowo-produkcyjna	działalność usługowa, częściowo pod południowo-zachodnią obwodnicę	działalność usługowo-produkcyjna

Źródło: opracowanie własne na podstawie [5, 6, 7, 8].

21.3 MOŻLIWE KIERUNKI ZAGOSPODAROWANIA – PODSUMOWANIE

W artykule wskazano trzy tereny pogórnice, na których znajdowała się infrastruktura kopalniana. Tereny te w mniejszym lub większym stopniu wymagają podjęcia działań rewitalizacyjnych, a ich kierunek powinien być zgodny z Miejscowymi Planami Zagospodarowania Przestrzennego miasta Gliwic. Warto również pamiętać o tzw. zrównoważonej rewitalizacji, która bierze pod uwagę takie czynniki jak: dostępność środków finansowych, nastroje społeczne oraz uwarunkowania lokalne. Mając to na względzie, autorzy niniejszego artykułu wyznaczyli kilka kierunków działań, które mogłyby zostać podjęte na omawianych terenach pogórnicznych.

W przypadku „Szybu Wójtowa Wieś” można zgodzić się z zaplanowanym przez miasto Gliwice kierunkiem zagospodarowania działki na potrzeby budowy obwodnicy południowo-zachodniej. Jest to racjonalne wykorzystanie obszaru już zrehabilitowanego, który został przekazany samorządowi. Część tego terenu może zostać przekształcona również w tereny zielone lub ogródki działkowe, które ucierpią na budowanej drodze. Odpowiedniego zabezpieczenia wymaga jednak pozostawiony na tym terenie szyb, który choć został zasypany, nadal potencjalne zagrożenia. Jest to teren, który właściwie nie wymaga dalszych działań rewitalizacyjnych i może pozostać w takiej postaci w jakiej znajduje się obecnie.

Dawna zabudowa KWK „Sośnica” – „Pole Wschód” („Sośnica Wschód”) znajduje się w złym stanie wizualnym, liczne banery reklamowe szpecą otoczenie. Pomimo dużego potencjału dawnej cechowni nie jest on w żadnym stopniu wykorzystywany, obiekt dla osoby postronnej jest niemożliwy do skojarzenia z górnictwem przeszłością. Lokalizacja tego terenu i pobliska działalność jest na tyle atrakcyjna, że warto byłoby przeznaczyć ten teren pod budowę centrum logistycznego. Dużym plusem tego terenu jest bliskość Drogowej Trasy Średnicowej oraz przyległa linia kolejowa. Pierwszym działaniem, które powinno zostać podjęte i które leży w interesie miasta jest doprowadzenie budynków

oraz przyległego terenu do przyzwoitego stanu, co jest częściowo ułatwione z powodu 100% własności Skarbu Państwa. Istniejąca już na tym terenie działalność nie uniemożliwia przeprowadzenia działań rekultywacyjnych i rewitalizacyjnych. Teren ten zdecydowanie powinien zostać wykorzystany pod działalność handlowo-usługową i kierunek ten również jest kierunkiem z jakim zgadzają się autorzy.

Teren dawnej KWK „Gliwice” – „Pole Ostropa” („Szyb Ostropa”) jest wykorzystywany w niewielkim stopniu przez małe firmy usługowo-produkcyjne. Obszar jest znacząco oddalony od centrum miasta, a utrudniony dojazd ogranicza możliwości prowadzenia tam działalności gospodarczej. Większość budynków jest w złym stanie technicznym, a sam teren jest znacznie zarośnięty przez roślinność ruderalną. Pomimo kilkunastu lat od zakończenia likwidacji do tej pory nie udało się znaleźć inwestora, obiekt ten nadal znajduje się w rękach Kompanii Węglowej SA. Bardzo zły stan obiektu i jego zaniedbanie z pewnością zniechęca potencjalnych inwestorów. Pierwszym krokiem w rewitalizacji tego terenu powinno być usunięcie samosiewów, wyburzenie rozproszonych na terenie pustostanów oraz wyrównanie terenu. Część budynków, która są w dobrym stanie technicznym można zaadaptować na niewielką działalność handlowo-usługową. Można wykorzystać również bliskość terenów zielonych i po pracach rewitalizacyjnych zalesić część tego terenu.

Aby planowane działania odniosły sukces trzeba jednak czegoś więcej niż rzetelnej analizy rewitalizowanych terenów i czynników je warunkujących, potrzeba jeszcze odpowiednich narzędzi oraz organu, który zajął by się koordynacją tychże działań. Nadzieje dają zmiany, które w ostatnich latach mają na celu zbudowanie baz wiedzy na temat terenów poprzemysłowych, w tym terenów pogórnich, a także liczne jednostki specjalizujące się w ich rewitalizacji i rekultywacji. Jednak bez odpowiednich regulacji prawnych, oczekiwany przez wszystkich efekt jest trudny do uzyskania. Duża ilość tych terenów, nie tylko w województwie śląskim, świadczy ciągle na niekorzyść władz lokalnych i jednostek administracji rządowej. Choć trzeba przyznać, że pomimo wielu utrudnień, niektóre z podejmowanych działań rewitalizacyjnych są dobrym początkiem do zmian w tym obszarze.

LITERATURA

1. B. Białęcka, W. Biały, (red.): *Tereny pogórnice – szanse, zagrożenia. Analiza przypadku*, Gliwice: PA NOVA, 2014.
2. A. Frużyński, *Kopalnie węgla kamiennego w Polsce*, Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy, 2012.
3. K. Hermann, M. Stępień, *Czynniki determinujące wykorzystanie innowacyjnych narzędzi wspomagających zarządzanie rewitalizacją terenów pogórnich*, [w] *Górnictwo węgla kamiennego – inteligentne rozwiązania*, K. Midor, K. Michalski [red.], Gliwice: PA NOVA, 2015, s. 52-61.
4. J. Jaros, *Słownik historyczny kopalń węgla na ziemiach polskich*, Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1984.
5. <http://msip-mapa.um.gliwice.pl/portal/>
6. Uchwała Nr III/14/2010 Rady Miejskiej w Gliwicach z dnia 16 grudnia 2010 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice dla

- terenu obejmującego dzielnicę Ostropa, Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego z 10 lutego 2011r., Nr 33, poz. 598.
7. Uchwała Nr IX/113/2011 Rady Miejskiej w Gliwicach z dnia 2 czerwca 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice dla terenów związanych bezpośrednio z rozwojem układu komunikacyjnego w Gliwicach, położonych wzdłuż południowo-zachodniej obwodnicy miasta oraz autostrady A-4, Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego z 27 lipca 2011r., Nr 159, poz. 3010.
 8. Uchwała nr XXXV/1062/2010 Rady Miejskiej w Gliwicach z dnia 10 czerwca 2010r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice dla obszaru obejmującego dzielnicę Sośnica – północ, Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego z 4 sierpnia 2010r., Nr 143, poz. 2372.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 03.2016
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 04.2016

mgr inż. Krzysztof Kurus, mgr Monika Stępień
Politechnika Śląska, Wydział Organizacji i Zarządzania
Instytut Inżynierii Produkcji
Zakład Zarządzania Jakością i Bezpieczeństwem
ul. Roosevelta 26, 41-800 Zabrze, Polska
e-mail: krzysztof.kurus@polsl.pl; monika.stepien@polsl.pl

TERENY POGÓRNICZE NA OBSZARZE GMINY GLIWICE – STUDIUM PRZYPADKU

Streszczenie: *Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na problem terenów zdegradowanych działalnością górnictw w gminie Gliwice. Artykuł ten jest studium przypadku dla trzech terenów pogórnictw, na których w różnym stopniu podjęto działania zmierzające do ich rewitalizacji lub całkowicie zaniechano tych działań. W artykule przedstawiono porównanie wybranych terenów i obiektywną ocenę autorów, która pozwoliła na wyznaczenie kierunków ich przyszłego zagospodarowania.*

Słowa kluczowe: *tereny pogórnictw, tereny poprzemysłowe, rewitalizacja, rekultywacja*

POST-MINING AREAS IN THE DISTRICT OF GLIWICE – CASE STUDY

Abstract: *The aim of this article is to draw attention to the problem areas degraded by mining activities in the municipality of Gliwice. This article is a case study for three post-mining areas, which in varying degrees, actions were taken for the revitalization of these areas or they were completely abandoned. The article presents a comparison of selected areas and objective evaluation of the authors, which helped to determine the directions of their future development.*

Key words: *post-mining areas, industrial areas, revitalization, land reclamation*